

6. ОСВІТЯНСЬКІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 378.1: 519.86

*Доц. М.Б. Вітер, канд. фіз.-мат. наук – Львівська філія
Європейського університету*

ПРИВАТНІ ВИЩІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Проаналізовано закономірності виникнення приватної освіти, її роль і значення в сучасному освітньому просторі України. Вказано на переваги та труднощі у функціонуванні вищих навчальних закладів недержавної форми власності. Розглянуто динаміку росту кількості приватних вищих навчальних закладів в Україні та проаналізовано місце приватної освіти в країнах Центральної та Східної Європи.

Ключові слова: освіта, приватна вища освіта, фінансування, аналіз розвитку.

Assoc. prof. M.B. Viter – Lviv branch of the European University

Private higher education institutions in education space of Ukraine

In this article appearance tendencies of private education, their role and importance in modern education in Ukraine are analyzed. The advantages and difficulties in functioning of private higher educational institution are mentioned. The dynamics of private higher institution increase in Ukraine is studied and the place of private education in Central and Southern European countries is analyzed.

Keywords: education, private higher education, finance, analysis of development.

Освіта, зокрема вища, посідає виняткове місце в державі: тут сконцентрований основний інтелектуальний, науковий і творчий потенціал країни, здійснюється підготовка висококваліфікованих фахівців для кожної галузі економіки, освіти, державного управління та органів самоврядування, створюються умови для задоволення духовних потреб громадян.

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні [2, с. 6-7] вказується, що стратегічним завданням держави на сучасному етапі є формування багатоваріантної інвестиційної політики, яка передбачає можливість залучення до фінансування освітньої галузі різноманітних коштів: приватних осіб, підприємств, організацій, міжнародних фондів та товариств, благодійних внесків тощо.

Основними джерелами фінансового забезпечення освіти в Україні на цей час є:

- кошти державного і місцевого бюджетів;
- кошти юридичних і фізичних осіб, громадських організацій і фондів, в тому числі благодійні внески і пожертвування;
- кошти від надання навчальними закладами додаткових освітніх та ін. послуг;
- кредити на розвиток навчальних закладів усіх рівнів та здобуття освіти;
- кредити від здійснення навчальними закладами економічної діяльності, регламентованої державою.

На жаль, кошти з державного бюджету не в змозі повністю задовольнити потреби сучасної освіти в Україні. За даними ЮНЕСКО [6, с. 32], для нормального функціонування закладів освіти держава повинна вкладати в цю

сферу не менше 3,5 % від ВВП. З табл. 1 [3] можна зробити висновок, що в Україні цей показник поки що далекий від нормативного.

Табл. 1. Державне фінансування освіти України у 2000-2006 рр.

Роки	Загальні видатки зведеного бюджету (млн. грн.)	Видатки у % до	
		загальних видатків	ВВП
2000	2285,5	4,7	1,3
2002	4167	6,9	1,9
2003	4627,9	6,1	1,8
2004	5813,7	5,7	1,7
2005	7934,1	5,6	1,8
2006*	8487,3	5,8	

Примітка: * – станом на 01.12.06 р.

Згідно із статистичними даними основним джерелом фінансування вищої освіти в Україні є кошти фізичних осіб [3]. Як видно з діаграми на рис. 1, вони становлять приблизно 62 % від загального фінансування і майже у два рази перевищують державні надходження в дану галузь. Кошти юридичних осіб та місцевого бюджету становлять тільки по 1 % від загальної суми фінансування.

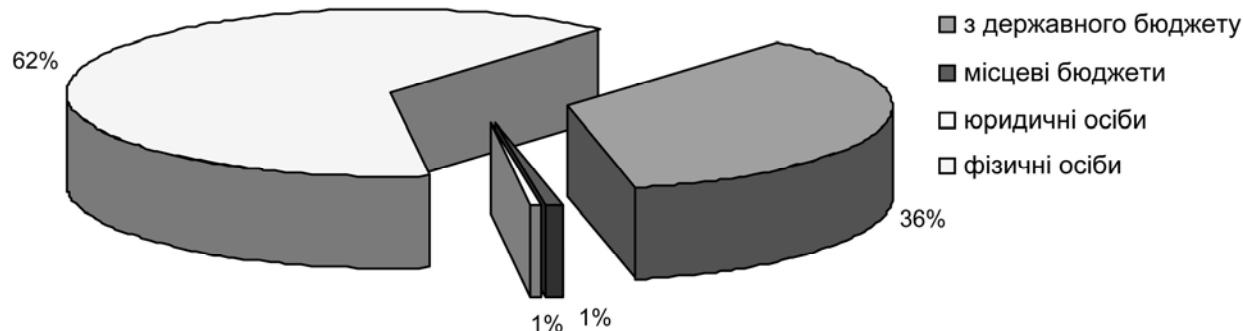

Рис. 1. Джерела фінансування освітніх послуг

Оскільки сучасна Україна є державою, в якій завершується формування ринкових відносин, то, очевидно, ці відносини повинні проявлятися у всіх сферах її функціонування, в тому числі і в освітній. Формування ринкових відносин у сфері освітніх послуг спричинило до появи навчальних закладів, альтернативних до державних. Ними стали заклади недержавної форми власності, зокрема, приватні. До них зараховують навчальні заклади, які виникли в посттоталітарній Україні на початку 90-х рр. ХХ ст., не мають бюджетного фінансування і ставлять собі за мету підготовку інтелектуальної еліти України на основі нових освітніх технологій за новими, найбільш дефіцитними спеціальностями. За формою власності вони належать до третього сектора економіки, оскільки не є ні державними, ні комерційними, а отриманий прибуток, якщо він є, відповідно до своїх статутів скеровують винятково на свій розвиток [4, с. 15].

Формування приватної освіти стало прямим результатом оновлення освітньої системи, її повноцінного входження в нові соціально-економічні і політичні умови. Вона породжує конкуренцію серед виробників освітніх послуг, а це неминуче приводить до зростання якості освіти.

Одним з найважливіших факторів, що сприяли появі приватної освіти, є розширення фінансових можливостей тих, хто отримує освітні послуги. Без цього існування платного сектора в освіті було б вкрай ускладненим.

Виникнення недержавних навчальних закладів є прямим наслідком реформи, безумовним результатом нових підходів до навчання, подолання консерватизму, монополізму, бюрократії тощо. І хоча в цій сфері, як і у всіх інших напрямках реформи освіти, залишається багато нерозв'язаних питань і проблем, конкретний аналіз ситуації дає змогу стверджувати, що здебільшого ці вищі навчальні заклади (ВНЗ) вже зуміли зайняти своє належне місце в українській системі освіти, отримали визнання суспільства як невід'ємна ланка соціального ладу України. Їх внесок в реформування освіти, у створення нової соціально-економічної і політичної системи в Україні стає дедалі вагомішим, а вивчення їх діяльності дедалі актуальнішим [4, с. 37].

Система приватних навчальних закладів охоплює всі кваліфікаційні рівні освіти від дошкільної до післядипломної, часто об'єднаних в комплекси. Прикладом таких освітніх комплексів з єдиною концепцією навчання і виховання є *Європейський університет (м. Київ)*; *Харківський гуманітарний університет "Народна українська академія"*. У вищих навчальних закладах приватної форми власності навчається близько 427 тис. студентів (рис. 2).

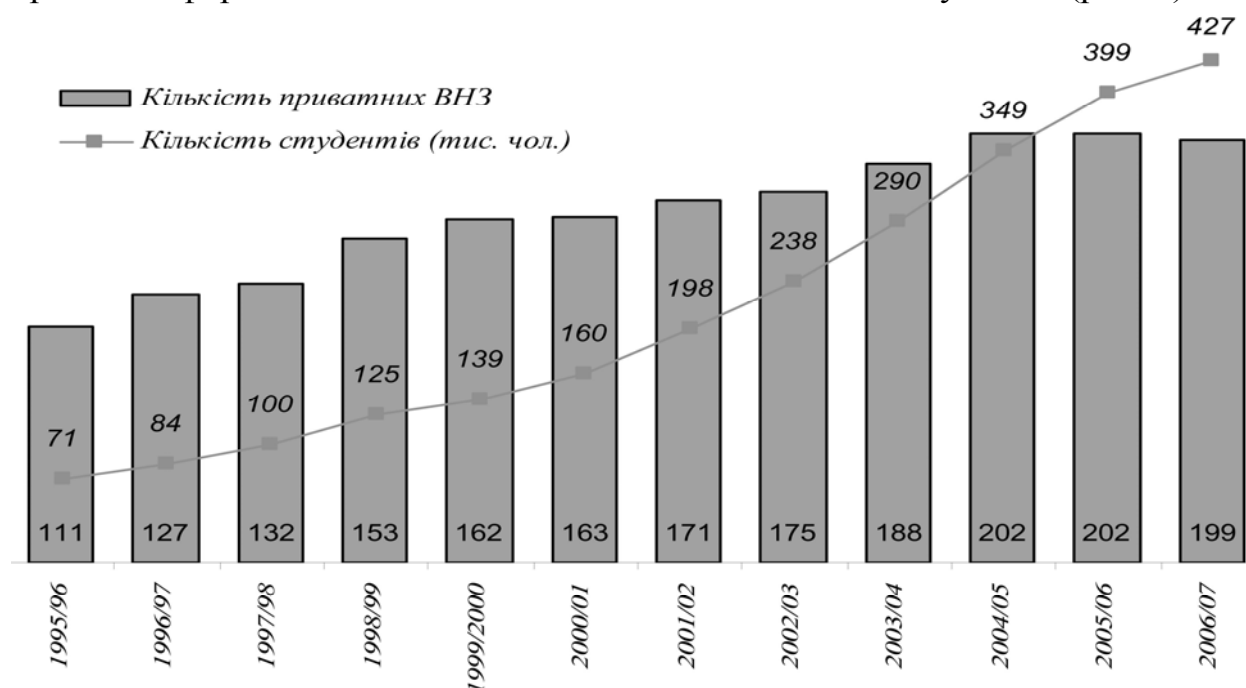

Рис. 2. Динаміка росту кількості приватних ВНЗ і контингенту студентів у них

Основними соціальними функціями приватної вищої освіти є: заповнення в освітній системі вільних ніш, утворених у результаті переходу до ринкової економіки, і задоволення нових освітніх потреб населення.

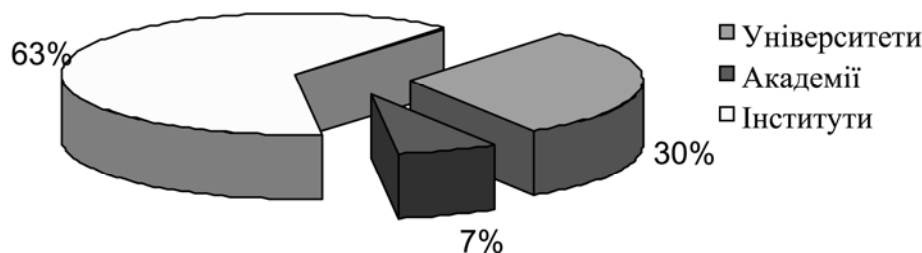

Рис. 3. Розподіл приватних ВНЗ III-IV рівнів акредитації за типами

Сьогодні в Україні функціонує 199 вищих навчальних закладів приватної форми власності, з них: 38 – університетів; 9 – академій; 80 – інститу-

тів; 72 коледжі, технікуми та училища. На рис. 3 показано структуру вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації.

Плата за навчання у навчальних закладах недержавної форми власності практично ніде не перевищує плату на контрактній основі в державних ВНЗ. Її величина, як звичайно, залежить від місця розташування конкретного вищого навчального закладу (столичний чи периферійний) та престижності спеціальностей.

Загальна кількість основного персоналу вищих навчальних закладів приватної форми власності становить близько 25 тисяч осіб, з них докторів наук – 14,5 %, кандидатів наук – 70 %. У 199 вищих навчальних закладах приватної форми власності за останні три роки захищено більш як 10 докторських дисертацій і понад 100 кандидатських.

Переваги приватних навчальних закладів такі:

- можливість швидкого реагування на попит ринку праці;
- оперативне впровадження у навчальний процес нових дисциплін;
- залучення до роботи найбільш кваліфікованих викладачів за рахунок запровадження диференційованої оплати праці;
- оперативна апробація нових педагогічних технологій тощо.

Труднощі у роботі приватних ВНЗ України пов'язані найперше з недосконалістю правової бази, яка регулює діяльність приватних навчальних закладів, ототожнювання їх зі звичайними комерційними структурами (ЛТД, АТ та ін.). Заклади освіти, засновані на недержавній формі власності, керуються в своїй діяльності Законом України "Про освіту", "Про підприємництво", "Про підприємства в Україні" та "Положенням про державний вищий навчальний заклад" тощо. Це приводить до несприятливої ситуації щодо податків порівняно з державними вищими навчальними закладами. Є розбіжності в пенсійному забезпеченні викладачів і наукових співробітників державних ВНЗ і ВНЗ приватної форми власності [1, 7].

У червні 1993 р. на Всеукраїнській конференції було засновано Всеукраїнську асоціацію приватних вищих навчальних закладів, яка в березні 1998 р. була перейменована в Асоціацію навчальних закладів України недержавної форми власності. Найвищим органом управління її є Всеукраїнська конференція недержавних вищих навчальних закладів. У період між конференціями керування здійснює голова і президія Асоціації.

Основні нормативні документи:

- Статут Асоціації навчальних закладів України недержавної форми власності;
- Договір Асоціації навчальних закладів України недержавної форми власності.

У роботі Асоціації чітко визначено напрями діяльності: організаційна, інформаційна, науково-методична, юридична, ліцензійно-акредитаційна, міжнародного співробітництва та діють такі центри: вищих навчальних закладів, середніх і дошкільних навчальних закладів, міжнародних зв'язків, працевлаштування, прес-центр, центр студентських ініціатив [5, с. 52].

Приватні та інші типи недержавних навчальних закладів існують практично у всіх розвинутих країнах світу. У табл. 2 подано інформацію про кількість приватних ВНЗ в країнах Центральної і Східної Європи [8].

Табл. 2. Приватні вищі навчальні заклади в країнах Центральної і Східної Європи

Країна	Кількість вищих навчальних закладів		
	Всього ВНЗ	Приватні	%
Албанія	15	4	27
Білорусія	55	12	22
Болгарія	53	16	30
Чеська республіка	67	40	60
Естонія	36	23	64
Угорщина	69	38	55
Молдавія	35	17	49
Польща	427	301	70
Росія	1071	409	38

Діяльність недержавних вищих навчальних закладів визначається законодавчими актами або конституціями держав. У Данії право родичів засновувати недержавні школи і учити в них дітей було встановлено Конституцією ще в 1814 р. У Франції існує ціла серія законодавчих актів, які дають змогу родичам, релігійним та іншим організаціям відкривати недержавні навчальні заклади. У ФРН право відкривати приватні школи підтверджено статтею 7 Конституції 1949 р. В США і Великобританії нема спеціальних конституційних статей про недержавні освітні заклади, але право на їх створення підтверджується законодавчими актами. У Великобританії, наприклад, воно признається "Актом про освіту" від 1944 р.

Крім того, в сучасному світі різниця між приватними і державними ВНЗ стає дедалі розмитішою. У США, наприклад, багато приватних коледжів та університетів отримують значну фінансову підтримку від уряду, в той час як державні навчальні заклади вводять оплату за навчання і шукають не бюджетні джерела фінансування. Серед фінансових засобів, які отримують недержавні ВНЗ, переважне місце займають субсидії федерального уряду. Це дає органам державної влади право контролювати цільове використання коштів і якість навчальної роботи. Іншими вагомими джерелами фінансування недержавних ВНЗ є недержавні субсидії: засоби фірм, благодійних фондів, приватних осіб тощо.

Поряд з прямим субсидіями важливу роль в розвитку вищої освіти США та інших країнах Заходу відіграють такі види державної допомоги, як виділення грантів навчальним закладам і викладачам, грошові компенсації біднішим сім'ям, діти яких добре вчаться тощо.

Даніель Леві у своєму дослідженні приватної освіти Латинської Америки для визначення приватності вводить три критерії [4, с. 90]:

- фінансовий – навчальний заклад є приватним, якщо використовує кошти не з державного сектора економіки, і державним, якщо воно фінансується за рахунок бюджету;
- управлінський – навчальний заклад є приватним, якщо керується неурядовим персоналом, і державним, якщо він керується урядом або призначеними ним особами;
- функціональний – визначається рівнем того, наскільки і за рахунок чого навчальний заклад виконує свої соціальні функції, і як ці функції співвідносяться з управлінськими і фінансовими критеріями.

При дослідженні приватного сектора освіти також варто визначити ступінь приватності вищого навчального закладу. Д. Тілак з Національного

інституту планування і адміністрування освіти в Нью-Делі пропонує визначити 4 ступені приватизації [4, с. 91]:

- *повна приватизація* – управління і фінансовий контроль в руках приватного сектора;
- *помірна приватизація* – відшкодування ціни навчання за рахунок студентів;
- *відносна приватизація* – об'єднання державної та недержавної фінансової підтримки;
- *псевдоприватизація* – управління приватне з державним фінансуванням.

Приватні ВНЗ внесли вагомий внесок в подолання системної кризи в країні: створили тисячі нових робочих місць, врятували від життєвих катаклізмів десятки тисяч молодих людей, надавши їм можливість знайти належне місце в суспільстві; вони сміливо пішли на експеримент щодо створення навчально-наукових комплексів і системи неперервної освіти, стимулювали підготовку кадрів з гостродефіцитних спеціальностей.

Приватні навчальні заклади мають більше можливостей щодо впровадження нових методик та інформаційних технологій в освітній процес, вдосконалення управління ВНЗ, його соціально-економічною діяльністю, наприклад, за рахунок більш гнучкої фінансової політики.

Тому доцільними і актуальними є дослідження в галузі побудови і аналізу економічних моделей, пов'язаних з менеджментом та економічною діяльністю приватних ВНЗ.

Література

1. **Матеріали** доповіді Міністра освіти і науки України С.М. Ніколаєнка на підсумковій конференції Міністерства освіти і науки з питання "Забезпечення якості вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства". – Харків 1-2 березня 2007 р. – <http://www.mon.gov.ua>.
2. **Національна** доктрина розвитку освіти України. – К., 2002.
3. **Основні показники** ВНЗ України на початок 2006/07 навч. року. Статистичний бюлетень. Держком. статистики України. – К., 2007. – 176 с.
4. **Приватная высшая школа** в объективе времени: украинский вариант: Монография/ М-во образования Украины; / ХГИ "НУА"; Под. общ. ред. В.И. Астаховой. – Х., 2000. – 464 с.
5. **Программа и материалы** международного семинара лидеров приватного образования "Приватное образование в посттоталитарном обществе: первые итоги, проблемы, перспективы". – Харьков: Изд-во Харьковского гуманитарного ин-та "Народная украинская академия". – 04.06.99 р. – 110 с.
6. **Трубиш С.** Формування та розвиток ринку освітніх послуг як передумова входження України в ЄС (підходи до уточнення понятійного апарату дослідження)// Вісник Львівського НУ ім. Івана Франка: Серія економічна. – 2005, вип. 34. – С. 32-40.
7. <http://www.avtoreferat.ilib.com.ua/index.htm>.
8. **Statistical Information on Higher Education in Central and Eastern Europe.** European Center for Higher Education/ <http://www.cepes.ro>.

УДК 330.341.1:378

Здобувач *О.В. Босак¹* – Львівський інститут
банківської справи Ун-ту банківської справи НБУ

ЧИННИКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Розглядаються проблеми впливу конкурентних переваг вищих навчальних закладів на можливості реалізації інноваційного розвитку економіки знань. Обґрунтовано способи вдосконалення конкурентоспроможності ВНЗ та можливості її підвищення.

Ключові слова: конкурентоспроможність, економіка знань, вищі навчальні заклади.

¹ Наук. керівник: проф. В.І. Куценко, д-р екон. наук – Рада з розміщення продуктивних сил НАН України